

NYELVMŰVELÉS

Illeszkedési vizsgálat szembesítéssel

1. Ha teszttel vizsgáljuk a nyelvhasználatot, gyakran felvetődhet bennünk a kérdés: mennyire tekinthetők véletlenszerűnek, alkalminak a kapott válaszok? Különösen akkor ütközünk ebbe a problémába, ha felmérésünknek olyan jelenség a főszereplője, mellyel kapcsolatban tapasztalataink szerint az egyéni nyelvhasználat hajlamos az ingadozásra. Ilyen például a vegyes hangrendű szavak todalékolása is.

Mely pontokon, milyen mértékben és miért térnek el saját korábbi megoldásaiktól egy kísérlet résztvevői, ha bizonyos idő elteltével megkérjük őket ugyanannak a tesztnek a kitöltésére? Ezekre a kérdésekre kerestem a választ 1994 végén és 1995 elején, illetőleg 1996 végén és 1997 elején végzett felmérésemmel. Véleményem szerint két év elegendő idő ahhoz, hogy az adatközlők ne emlékezzenek korábbi válaszaikra, s így azokat se megismételni, se felülbírálni ne akarják.

2. A teszt összeállításához Hernádi Gyula „Dogma” című drámája adott ötletet. (Megjelent: Rivalda 86—87. Nyolc magyar színmű. Sorozatszerkesztő: Jovánovics Miklós. Magvető Kiadó, Bp., 1988. 173—229.) Olvasása közben feltűnt, hogy a szerző a vegyes hangrendű olasz személyneveket az esetek döntő többségében velárisan todalékolja. A teljes drámából gyűjtött adatokat az 1. táblázat tartalmazza.

1. táblázat

Toldalék	<i>Castiglione</i>	<i>Mazzini</i>	<i>Guidi</i>	<i>Antonelli</i>	Összesen
<i>-ba</i>	—	—	1	—	1
<i>-ról</i>	—	—	1	—	1
<i>-ra</i>	—	—	2	1	3
<i>-nél</i>	—	—	—	1	1
<i>-től</i>	—	1	—	—	1
<i>-hoz</i>	5	—	10	9	24
<i>-nak</i>	—	—	1	2	3
<i>-val</i>	—	—	1	2	3
mély	5	—	16	14	35
magas	—	1	—	1	2
összesen	5	1	16	15	37

Kíváncsi lettem arra, hogyan viselkednek mások nyelvhasználatában ugyanezek a nevek, ezért — a várható válaszokat tekintve — tízféle raggal kombináltam őket, és a következő tesztet állítottam össze:

1. Antonelli... nincs erő a javításhoz. 2. Ez a viselkedés Mazzini... cseppet sem volt jellemző. 3. Castiglioné... nem vártam semmi jót. 4. Az asszony szombaton találkozott Guidi... 5. A tizenhatos környékén hatalmasat rúgtak Antonelli... 6. Mazzini... nem volt fegyver. 7. Mi a véleményed Mazzini...? 8. Castiglioné... a szeme barna. 9. Antonelli... sütött a gyűlölet. 10. Mikor mész látogatóba Castiglioné...? 11. Hallottál már Castiglioné...? 12. A lány egyre közelebb került Guidi... 13. Antonelli... sok szolgája volt. 14. Búcsúzz el Mazzini...! 15. Guidi... azóta is sokszor gondolok. 16. A fene essen Guidi...! 17. Mazzini... nincs semmi bajom. 18. Castiglioné... igazi művészt ismerhettünk meg. 19. Holnap Antonelli... tartják az ünnepséget. 20. Elegem van Mazzini...! 21. Guidi... három zsák arany jár. 22. Castiglioné... nem hiányzott az akaratereő. 23. Mazzini... igazán nem méltó a dicsekvés. 24. A bíboros nem mert Castiglioné... nézni. 25. Guidi... nem akarok veled vitat-

kozni! 26. Nincs eszesebb államférfi Guidi...! 27. Antonelli... együtt indultunk útnak. 28. Tegnap Castiglioné... valósággal az ördög bújt. 29. Guidi... nem kell tartanod, ő nem veszélyes. 30. Nagy csatát vívott Guidi... az ész és a lelkiismeret. 31. Te még Castiglioné... is bölcsőbb vagy. 32. A merénylő Mazzini... mártotta törét. 33. Antonelli... csurgott a veríték. 34. Mazzini... nem fogsz csalódni. 35. Antonelli... szerdán futár érkezett hozzánk. 36. Castiglioné... ideje volna leszámolni! 37. A titkár Antonelli... fordult segítségért. 38. Mazzini... egy szót se erről! 39. Guidi... jó hadvezér válhatott volna. 40. A tömeg átkokat szórt Antonelli...

3. Mielőtt belekezdtem volna a címben és a bevezetőben említett szembesítő vizsgálatba, 1994 őszén arra kértem Bertha Franciskát, hogy olaszból felvételre vagy nyelvvizsgára készülő tanítványaival töltesse ki a kérdőívet. Segítségének köszönhetően kilenc adatközlő megoldásait kaptam meg: 17—26 éves nőkről van szó, többségük budapesti születésű. E csoport eredményét a 2. táblázat mutatja be.

Láthatjuk, hogy az összkép erősen különbözik a Hernádi drámájából megismerttől. Szembetűnő, hogy nevenként, a szó magánhangzó-struktúrájának függvényében mennyire más és más az illeszkedési arányok részesedése, összességében viszont a palatális toldalékolás dominál. Ezzel összhangban az egyes ragpárokat tekintve is a magas magánhangzójú változatok vannak fölényben, különösen a *-nek* és a *-vel* túlsúlya feltűnő.

Mivel a felmérésben kilencen szerepeltek, azt várnánk, hogy ennyi az egyes nevekhez ragpárként tartozó válaszok száma is. Hogy ez nincs mindenütt így, annak az az oka, hogy a kísérelt résztvevői olykor nem az általam várt toldalékkal látták el a tesztszót.

2. táblázat

Toldalék	<i>Castiglione</i>	<i>Mazzini</i>	<i>Guidi</i>	<i>Antonelli</i>	Összesen	%
<i>-ban</i>	5	4	1	—	10	30,30
<i>-ben</i>	4	5	7	7	23	69,70
<i>-ból</i>	6	5	2	—	13	40,63
<i>-ből</i>	3	4	7	5	19	59,38
<i>-ba</i>	4	4	2	—	10	30,30
<i>-be</i>	5	5	6	7	23	69,70
<i>-ról</i>	8	4	3	1	16	40,00
<i>-ről</i>	1	5	5	13	24	60,00
<i>-ra</i>	7	2	3	—	12	32,43
<i>-re</i>	2	8	6	9	25	67,57
<i>-nál</i>	8	6	2	1	17	45,95
<i>-nél</i>	1	4	7	8	20	54,05
<i>-tól</i>	6	5	3	—	14	41,18
<i>-től</i>	3	4	6	7	20	58,82
<i>-hoz</i>	5	4	5	1	15	42,86
<i>-hez</i>	4	3	4	9	20	57,14
<i>-nak</i>	4	3	3	1	11	27,50
<i>-nek</i>	7	5	6	11	29	72,50
<i>-val</i>	4	2	3	—	9	25,71
<i>-vel</i>	2	8	7	9	26	74,29
<i>-∅</i>	—	—	2	—	2	
<i>-t</i>	1	—	—	—	1	
<i>-ék</i>	—	—	—	1	1	

Toldalék	<i>Castiglione</i>	<i>Mazzini</i>	<i>Guidi</i>	<i>Antonelli</i>	Összesen	%
mély	57	39	27	4	127	
%	63,33	43,33	30,00	4,44	35,28	
magas	32	51	61	85	229	
%	35,56	56,67	67,78	94,44	63,61	
semleges	1	—	2	1	4	
%	1,11	—	2,22	1,11	1,11	
összesen	90	90	90	90	360	
(váratlan)	(3)	(6)	(3)	(10)	(22)	(6,11)

A váratlan megoldások száma a 2. táblázat alsó sorában olvasható. (Az efféle példákhoz itt és a következőkben szükség esetén szögletes zárójelben adom meg a tesztmondat sorszámát és a várt ragpárt.) Közülük némelyik egyszerűen figyelmetlenségből ered: „*Antonellinek* nincs erő a javításhoz” [1. *-ban/-ben*]. Gyakoribb eset, hogy a régensnek egyébként létező, de az itteni mondatba nem illő vonzata jelenik meg: „*Mazzinire* igazán nem méltó a dicsekvés” [23. *-hoz/-hez*]; „Nagy csatát vívott *Guidival* az ész és a lelkiismeret” [30. *-ban/-ben*]; „*Castiglionének* ideje volna leszámolni!” [36. *-val/-vel*]. Vannak szokatlan, de érthető és elfogadható megoldások is: „*Antonel-liről* sütött a gyűlölet” [9. *-ból/-ből*]; „*Mazzinivel* egy szót se erről!” [38. *-nak/-nek*].

Külön említést érdemelnek a váratlan megoldások közül a semleges, vagyis az illeszkedés irányát el nem áruló válaszok. — A „*Castiglionét* ideje volna leszámolni” [36. *-val/-vel*] a *felszámolni* vagy a *megölni* analógiás hatását tükrözheti. Az 5. mondatban a várt *-ba/-be* helyetti „A tizenhatos környékén hatalmasat rúgtak *Antonelliék*” arról tanúskodik, hogy az adatközlő (egy 18 éves lány) nem találta a megfelelő ragot, de grammatikailag a mondatba illővel helyettesítette. — Természetesen a semleges megoldásokhoz sorolom a ragtalanságot (ha úgy tetszik: a válaszhányt) is. E jelenség mindkét példájával ugyanaz a (19 éves) lány szolgált: a 16. mondatban („A fene essen *Guidi...*!” [*-ba/-be*]) inkább kapkodásból, figyelmetlenségből eredhet a hiány; a 25.-ben (*Guidi...* nem akarok veled vitatkozni!” [*-ról/-ről*]) viszont az is szóba jöhet, hogy a válaszadó a névben megszólítást vélt felfedezni.

Az olaszul tanulók csoportjának eredményeire a továbbiakban többször, eddig nem említett szempontokból is vissza fogok térni.

4. A 3. táblázat a 2.-nak a rendjét követve összegzi az 1994/95-ös felmérés eredményét, ugyanígy a 4. táblázat az 1996/97-esét.

3. táblázat

Toldalék	<i>Castiglione</i>	<i>Mazzini</i>	<i>Guidi</i>	<i>Antonelli</i>	Összesen	%
<i>-ban</i>	6	5	2	—	13	46,43
<i>-ben</i>	1	2	5	7	15	53,57
<i>-ból</i>	6	4	3	—	13	48,15
<i>-ből</i>	1	2	4	7	14	51,85
<i>-ba</i>	6	3	3	—	12	46,15
<i>-be</i>	1	4	4	5	14	53,85
<i>-ról</i>	5	5	2	1	13	50,00
<i>-ről</i>	2	2	3	6	13	50,00
<i>-ra</i>	4	5	2	—	11	39,29
<i>-re</i>	3	2	5	7	17	60,71

Toldalék	<i>Castiglione</i>	<i>Mazzini</i>	<i>Guidi</i>	<i>Antonelli</i>	Összesen	%
-nál	5	5	3	—	13	50,00
-nél	2	2	4	5	13	50,00
-tól	5	5	2	—	12	41,38
-től	2	3	5	7	17	58,62
-hoz	5	4	2	—	11	40,74
-hez	2	2	5	7	16	59,26
-nak	5	7	2	—	14	45,16
-nek	2	1	4	10	17	54,84
-val	5	4	3	—	12	38,71
-vel	2	3	6	8	19	61,29
-∅	—	—	1	—	1	
mély	52	47	24	1	124	
%	74,29	67,14	34,29	1,43	44,29	
magas	18	23	45	69	155	
%	25,71	32,86	64,29	98,57	55,36	
semleges	—	—	1	—	1	
%	—	—	1,43	—	0,36	
összesen	70	70	70	70	280	
(váratlan)	(—)	(4)	(3)	(4)	(11)	(3,93)

4. táblázat

Toldalék	<i>Castiglione</i>	<i>Mazzini</i>	<i>Guidi</i>	<i>Antonelli</i>	Összesen	%
-ban	7	5	2	—	14	50,00
-ben	1	2	5	6	14	50,00
-ból	5	4	2	1	12	44,44
-ből	1	3	5	6	15	55,56
-ba	7	5	2	—	14	53,85
-be	—	2	5	5	12	46,15
-ról	6	5	2	1	14	56,00
-ről	1	2	3	5	11	44,00
-ra	6	4	3	1	14	51,85
-re	1	2	4	6	13	48,15
-nál	6	5	2	1	14	53,85
-nél	1	2	5	4	12	46,15
-tól	6	5	2	1	14	50,00
-től	1	2	5	6	14	50,00
-hoz	7	5	2	1	15	55,56
-hez	—	1	5	6	12	44,44
-nak	5	7	3	3	18	50,00
-nek	2	3	4	9	18	50,00
-val	7	5	1	1	14	50,00
-vel	—	1	6	7	14	50,00
-∅	—	—	2	—	2	
mély	62	50	21	10	143	
%	88,57	71,43	30,00	14,29	51,07	

Toldalék	<i>Castiglione</i>	<i>Mazzini</i>	<i>Guidi</i>	<i>Antonelli</i>	Összesen	%
magas	8	20	47	60	135	
%	11,43	28,57	67,14	85,71	48,21	
semleges	—	—	2	—	2	
%	—	—	2,86	—	0,71	
összesen	70	70	70	70	280	
(váratlan)	(1)	(4)	(2)	(8)	(15)	(5,36)

A szembesítő vizsgálatban heten vettek részt, valamennyien nők. Az első felméréskor természetesen nem tudták, hogy két év múlva ugyanazzal a kérdőívvel fordulok hozzájuk. Ezúton is köszönöm nekik, hogy ismételten vállalkoztak a feladatra.

A résztvevőket nagybetűkkel jelölöm. Lássunk róluk néhány információt (születési helyüket és évüket, foglalkozásukat, valamint azt, tudnak-e olaszul): **A:** Cegléd, 1927, tudományos ügyintéző, nem; **B:** Budapest, 1928, tudományos ügyintéző, igen; **C:** Újpest, 1942, tudományos ügyintéző, nem; **D:** Budapest, 1966, magyar—spanyol szakos tanár, nem; **E:** Budapest, 1969, magyar—olasz szakos tanár, igen; **F:** Budapest, 1970, magyar—történelem szakos tanár, nem; **G:** Budapest, 1976, magyar—olasz szakos egyetemi hallgató, igen.

A szembesített összeredmények azt mutatják, hogy a személynevek sorrendje a veláris és palatális toldalékok gyakoriságának szempontjából nem változott: a *Castiglione* és a *Mazzini* mindkét esetben többségében mély, a *Guidi* és az *Antonelli* viszont magas magánhangzójú ragokat kapott. Módosultak ellenben az arányok, mégpedig — a *Guidi* kivételével — a veláris toldalékok javára. Így az összes adatot tekintve a második felmérésben a veláris megoldások kerültek némi fölénybe. Ennek okáról az egyes résztvevők válaszainak elemzésekor lesz szó.

Érdekes összevetni az ismételt vizsgálatot a 2. táblázattal, vagyis az olaszul tanuló fiatalok eredményével is. A nevek sorrendje az illeszkedési irányok szempontjából ott ugyanilyen. Lényeges különbség azonban, hogy már a *Mazzini* ragjainak többsége is palatális, összességében pedig majdnem kétharmados a magas toldalékok részesedése. Célszerű lesz tehát figyelni arra a szembesítésben szereplők válaszainak áttekintésekor, vajon tapasztalható-e olyan tendencia, hogy a fiatalabbak szívesebben választják a palatális végződéseket.

A hangrendi vizsgálatokban fel-felbukkan a kérdés: befolyásolhatja-e a toldalék az illeszkedés irányát? GÓSY MÁRIA például (Nyr. 1992: 431—2) nagyobb jelentőséget tulajdonít a toldaléknak, mint a KONTRA MIKLÓS—CATHERINE O. RINGEN—JOSEPH P. STEMBERGER szerzőhármás (NyK. 1989: 133). GÓSY úgy tapasztalta, hogy a *-ról/-ről* párra jellemzőbb a mély változat túlsúlya, mint más ragokra, én pedig a vegyes hangrendű keresztnevekkel foglalkozó vizsgálatomban a *-tól*-nak a *-tól*-lel szembeni dominanciáját figyeltem meg (HORVÁTH LÁSZLÓ Nyr. 1997: 152—3).

A 2—4. táblázatokból látható, hogy sem a magam korábbi észrevétele, sem GÓSYÉ nem kapott megerősítést: a *-tól* és a *-ról* gyakorisága sem az olaszul tanuló fiatalok csoportjában, sem az ismételt felmérésben nem feltűnő. — Már szó esett róla, hogy az olaszosok körében a *-nek* és a *-vel* tűnik igen népszerűnek. Az utóbbinak a fölénye veláris párjával szemben a szembesítő vizsgálat első felmérésében is elég nagy, a másodikban azonban megszűnik. A mostani megfigyelések tehát nem igazolják azt a feltevést, hogy bizonyos toldalékok lényegesen befolyásolhatják az illeszkedés irányát.

A szembesített felmérésekben a váratlan, ezen belül a semleges válaszok aránya alig tér el egymástól. A részletekről az egyes adatközlők megoldásaihoz kapcsolódva ejtek majd szót.

5. A tulajdonképpeni szembesítést, vagyis az egyes résztvevők eredményeinek és azok változásainak elemzését az első, illetve a második felmérésről tájékoztató 5. és 6. táblázat se-

gítségével végezhetjük el. Igyekszem úgy jellemezni az egyes adatközlők megoldásait, hogy egyúttal feltárjam a megfigyelhető különbségek lehetséges okait is.

5. táblázat

Adatközlő (váratlan)	Írány	<i>Castiglione</i>	<i>Mazzini</i>	<i>Guidi</i>	<i>Antonelli</i>	Összesen	%
A (2)	mély	7	6	—	1	14	35,00
	magas	3	4	10	9	26	65,00
B (—)	mély	10	10	—	—	20	50,00
	magas	—	—	10	10	20	50,00
C (3)	mély	10	10	9	—	29	72,50
	magas	—	—	—	10	10	25,00
	semleges	—	—	1	—	1	2,50
D (1)	mély	3	4	8	—	15	37,50
	magas	7	6	2	10	25	62,50
E (—)	mély	8	5	—	—	13	32,50
	magas	2	5	10	10	27	67,50
F (4)	mély	5	7	7	—	19	47,50
	magas	5	3	3	10	21	52,50
G (1)	mély	9	5	—	—	14	35,00
	magas	1	5	10	10	26	65,00

6. táblázat

Adatközlő (váratlan)	Írány	<i>Castiglione</i>	<i>Mazzini</i>	<i>Guidi</i>	<i>Antonelli</i>	Összesen	%
A (5)	mély	9	10	—	10	29	72,50
	magas	1	—	9	—	10	25,00
	semleges	—	—	1	—	1	2,50
B (3)	mély	10	10	—	—	20	50,00
	magas	—	—	9	10	19	47,50
	semleges	—	—	1	—	1	2,50
C (5)	mély	10	10	10	—	30	75,00
	magas	—	—	—	10	10	25,00
D (—)	mély	5	3	3	—	11	27,50
	magas	5	7	7	10	29	72,50
E (—)	mély	9	1	—	—	10	25,00
	magas	1	9	10	10	30	75,00
F (1)	mély	9	7	8	—	24	60,00
	magas	1	3	2	10	16	40,00
G (1)	mély	10	9	—	—	19	47,50
	magas	—	1	10	10	21	52,50

A-val jelölt adatközlőnek a második alkalommal adott válasza az első felméréshez képest szemlélatómat a mély toldalékolás felé mozdultak el; éppen ő játszotta a legnagyobb szerepet abban, hogy a második felmérés összeredményében a veláris ragok kerültek többségbe (1. a 4. táblá-

zatot). Az sem lényegtelen, hogy **A** a már először is némi veláris többséggel ragozott *Mazzini*-t másodjára kizárólag mély toldalékokkal látta el, de még fontosabb az *Antonelli* esetében észlelhető, csaknem 180 fokos fordulat. Ennek magyarázata valószínűleg az, hogy a második alkalommal **A** nem próbált valamiféle vélt vagy valós köznyelvi normát követni, hanem bátran teret engedett Duna—Tisza közti anyanyelvjárásának, melyre — ELEKFI LÁSZLÓ megfigyelése szerint is (NymKk. 2: 81) — jellemző a mély illeszkedés. — **A**-nak az első felméréskor két váratlan megoldása volt: „A tizenhatos környékén hatalmasat rúgtak *Antonellinek*” [5. *-ba/-be*]; „*Guidivel* nem akarok veled vitatkozni” [25. *-ról/-ről*]. Az elsőként idézett megoldás, melyet **A** másodsorra is alkalmazott, de veláris raggal, félreértésből eredhet; a második példa inkább a figyelem kihagyásából. Az utóbbi lehet a magyarázata a második felmérés váratlan válaszaiból kettőnek: „*Antonellinak* nincs erő a javításhoz” [1. *-ban/-ben*]; „*Mazzininak* nincs semmi bajom” [17. *-val/-vel*]. Kissé furcsa, de elfogadható ez a mondat: „Ez a viselkedés *Mazzininak* [’Mazzini számára’] cseppet sem volt jellemző” [2. *-ra/-re*]. **A** egyetlen semleges válaszát az magyarázhatja, hogy a nevet megszólításként kezelte: „*Guidi*... nem akarok veled vitatkozni!” [25. *-ról/-ről*].

B igen következetes maradt önmagához: a *Castiglione* és *Mazzini* neveket mindkétszer csak is mély, a *Guidi*-t és az *Antonelli*-t pedig magas magánhangzójú ragokkal látta el. Az egyetlen kivétel a második felmérésbeli semleges, ragtalan válasz, melyet a 25. mondattal kapcsolatban **A**-tól is láttunk. **B** másik két váratlan válaszát szintén a második alkalommal adta; lényegében már ezek is ismerősek **A**-tól: az 1. mondatból az *Antonellinek*, a 2.-ből pedig a *Mazzininak*.

C ugyancsak igen következetes. Három nevet ugyanúgy toldalékol, mint **B**, a *Guidi*-t azonban mély végződésekkkel látja el. — Ő az első felméréskor sejtett megszólítást a 25. mondatban: ezt azzal is jelezte, hogy a név után vesszőt tett! Figyelmet érdemel, hogy két váratlan megoldást is megismételt. Közülük az első meglepő, de grammatikailag tökéletes: „Holnap *Antonellinek* tartják az ünnepséget” [19. *-nál/-nél*]; a második valószínűleg kontamináció eredménye: „*Mazzinira* igazán nem méltó a dicsekvés” [23. *-hoz/-hez*, vagyis *Mazzinához nem méltó* × *Mazzinira nem jellemző*]. Eredeti látásmódról tanúskodnak **C** egyéb váratlan megoldásai: „*Antonelliben* süttött a gyűlölet” [9. *-ból/-ből*; a *-ben* talán a *forr, izzik* igék hatására jelent meg]; „*Castiglionéban* nem hiányzott az akaraterő” [22. *-ból/-ből*]; „*Antonelliből* csurgott a veríték” [33. *-ról/-ről*].

D válaszai sokkal változatosabbak. Az *Antonelli*-hez mindig magas végződést illeszt, a másik három névvel kapcsolatban viszont elég erős az ingadozás. Külön említést érdemel a *Guidi* esetében megfigyelhető éles fordulat a palatálisok felé. — **D** egyetlen váratlan válasza kissé talán furcsa, de mindenképpen elfogadható: „Ez a viselkedés *Mazzinitől* cseppet sem volt jellemző” [2. *-ra/-re*].

E az egyetlen, aki mindig a várakozásomnak megfelelő raggal egészítette ki a tesztszavakat. Szerinte a *Guidi* és az *Antonelli* mindig palatális toldalékot kíván, a *Castiglione* viszont egy-két kivétellel velárisat. Egyedül a *Mazzini* esetében figyelhetünk meg nagyobb változást, mégpedig a magas magánhangzójú ragok javára.

F-ről ugyancsak elmondhatjuk, hogy három név toldalékolásának megítélésében hű maradt önmagához. Ugyanakkor az egyetlen lényeges változás, a *Castiglione* erős elmozdulása a mély toldalékolás felé, azzal járt, hogy **F** összeredményében másodjára a velárisok kerültek túlsúlyba. — Számomra váratlan megoldásai közül **F** csak az egyiket ismételte meg: „Holnap *Antonellivel* tartják az ünnepséget” [19. *-nál/-nél*]. A többi csupán az első alkalommal fordult elő: „*Mazzininak* nem volt fegyver” [6. *-nál/-nél*]; „Elegem van *Mazzininál*” [20. *-ból/-ből*]; „*Guidival* három zsák arany jár” [21. *-nak/-nek*]. Gondolom, nem állok egyedül azzal a véleményemmel, hogy mind a négy válasz meglepő; kétségtelen azonban, hogy némi fejtöréssel mindegyikhez találhatunk megfelelő kontextust, és pillanatnyi felületességre legföljebb a „*Mazzininak* nem volt fegyver” mondattal kapcsolatban gyanakodhatunk.

G megoldásai sok ponton emlékeztetnek **E** válaszáira, noha természetesen — akárcsak a többiek — ők is egymástól függetlenül töltötték ki a tesztet. Kettőjük között az a lényeges különbség, hogy **G** a második felméréskor a *Mazzini* esetében szinte mindig a mély rag mellett döntött, míg **E**

éppen ellenkezőleg. Lehetségesnek tartom, hogy az ismétléskor a módosításban voltaképpen ugyanaz motiválta őket: törekedtek a szabályosságra. — Az első felmérésben **G** egyetlen váratlan választ adott, s ehhez (mint később elmondta, a mondatbeli Antonellit kapusnak vélve) két év múlva is ragaszkodott: „A tizenhatos környékén hatalmasat rúgtak *Antonellinek*” [5. *-ba/-be*]. Még egy érdekesség: az első alkalommal a 25. mondatban **G** — az általa kitett vesszőből is sejtetően megszólításra gondolva — a *Guidike* megoldást alkalmazta, s valószínűleg csak akkor írta fölé a statisztikában szereplő *Guidiről*-t, amikor ellenőrzésképpen átolvasta a tesztlapot.

6. A 7. táblázat a két felmérés közötti változások számát és arányát közli. Nemcsak az illeszkedés irányát érintő módosításokat tartalmazza, hanem az olyan eseteket is, melyekben a korábbi várt, illetve váratlan választ az adatközlő megváltoztatta. A 67 eltérésből egyébként 54-ben (80,60%) fordult az ellenkezőjére az illeszkedés iránya.

7. táblázat

Adatközlő	<i>Castiglione</i>	<i>Mazzini</i>	<i>Guidi</i>	<i>Antonelli</i>	Összesen	%
A	2	6	1	9	18	45,00
B	—	1	1	1	3	7,50
C	1	—	1	2	4	10,00
D	4	5	7	—	16	40,00
E	3	4	—	—	7	17,50
F	4	6	4	—	14	35,00
G	1	4	—	—	5	12,50
összesen	15	26	14	12	67	
%	21,43	37,14	20,00	17,14	23,93	

Az összegzésből látható, hogy majdnem minden negyedik válasz különbözik az első felméréskor kapottól. A nevek közül a *Mazzini*-t érintették leginkább, az átlagot jóval meghaladó mértékben a változások, a legkevésbé pedig — **A** erőteljes módosítása ellenére is — az *Antonelli*-t.

Ami az egyes adatközlőket illeti, a változtatások arányai széles skálán helyezkednek el. Úgy látszik, az életkor vagy a foglalkozás önmagában nemigen határozza meg a módosításra való hajlamot, hiszen két legidősebb, azonos foglalkozású adatközlőm produkálta ebből a szempontból a legszélsőségesebb eredményeket. — Arra is gondolhatnánk persze, hogy **A**-nak a második felméréskor megfigyelt spontán válaszai számítanak kivételnek, s a viszonylag idősebb korosztályra a **B** és **C** képviselte következetesség a jellemző. Tapasztalhattuk azonban, hogy a fiatalabbak közül (legalábbis másodsorra) **E** és **G** is törekedni látszott a következetességre. — Másfelől igaz: a tesztlapok értékelésekor nemigen tudtam eldönteni, hogy **B** és **C** következetessége mennyire tükrözi természetes nyelvhasználatukat, míg például **D** vagy **F** válaszait szerintem aligha befolyásolta az, hogy nem természetes beszédhelyzetben, hanem kísérleti alanyként szerepelnek.

Érdeemes ellenőrizni, szignifikánsak-e a változtatásban megmutatózó különbségek az egyes adatközlők között. Ebből a szempontból magától értetődően az átlagoshoz viszonylag közel álló értékeket illeti a legnagyobb figyelem. A megismételt és a módosított válaszok arányát tekintve **E** és **F** eredménye között (5%-os hibahatárt megengedve) még nem mondhatjuk statisztikailag számottevőnek a különbséget ($0,10 > p > 0,05$), **F**-é és **G**-é között viszont már igen ($0,05 > p > 0,01$).

7. A szembesítő vizsgálat lezárásaként szeretnék visszatérni arra a kérdésre, amely Bertha Franciska olaszul tanuló diákjairól szólva vetődött fel: vajon a szembesítés résztvevői közül a fiatalabbak hajlamosabbak-e a palatális toldalékolásra az idősebbeknél? Bár az adatközlők kis lét-

száma fokozott óvatosságra int, úgy tűnik, a válasz: igen. Az eredmények tehát megerősítik a palatális toldalékolás terjedéséről vallott nézeteket. (Ezekről másutt szoltam részletesebben: MNy. 1997: 457—73.)

S hadd álljon itt még egy kérdés, bár a résztvevők száma ebből a szempontból is gátolja a meszesemenő következtetéseket: befolyásolhatta-e az olasz nyelv ismerete a válaszokat? Ennek valószínűségét csökkenti, hogy a magyar szövegekörnyezet feltehetőleg az idegen nyelvet ismerő számára is valamelyest semlegesíti a magyartól eltérő kiejtési sajátosságokat. — A tesztbeli nevek közül a *Guidi*-vel kapcsolatban merült fel bennem, hogy az olasz kiejtést jobban ismerők az első szótagban némileg más hangot ejtenek, mint a magyar *u*, az olaszul nem tudók hangsúlyos *u*-ja viszont esetleg veláris irányba terelheti a toldalékolást. Talán ez is magyarázhatja azt, hogy az olaszul beszélő **B**, **E** és **G** ezt a nevet sohasem ragozta mélyen, a nyelvet nem ismerők közül viszont ez csupán **A**-ra érvényes; biztosabbat azonban csak sok válaszadó megoldásait mérlegelve mondhatnánk.

8. Szembesítő vizsgálatomat módszertani kísérletnek szántam. Kevés adatközlővel dolgoztam, tehát az eredmények nagyobb része csak óvatos következtetésekre ad lehetőséget.

Úgy tűnik, változatlanul terjedőben van a vegyes hangrendű szavak palatális toldalékolása: erre mutat, hogy a fiatalabbak az idősebeknél szívesebben választják a magas magánhangzójú ragokat. A toldalék hatása az illeszkedés irányára kevésbé látszik lényegesnek annál, mint néhány korábbi felmérés alapján gondolnánk. Az idegen neveket érintő illeszkedésben az adott nyelv ismeretének nem okvetlenül jut fontos szerep.

Igazolódott az a feltevés, hogy az illeszkedési vizsgálatokban egyáltalán nem felesleges az ellenőrzés, a felmérés megisméltése, hiszen ezen a területen az egyéni nyelvhasználatra is jellemző lehet az ingadozás. Láthattuk, hogy a másodszeri felmérésben az elsőhöz képest a válaszoknak mintegy 25%-a változott meg. Nemcsak azt volna célszerű kipróbálni, hogy a minta növelésével módosulna-e ez az arány, hanem az is kutatásra érdemes, hogy más, az ingadozásra lehetőséget nyújtó nyelvi jelenségekkel kapcsolatban (például köznyelvi *e : ö*, *volna : lenne* típusú szembenállások) milyen volna hasonló szembesítéskor a változások gyakorisága.

Pszicho- és szociolingvisztikai nézőpontból kísérletemben az eredményeket ellentétesen befolyásoló tényezőket tartom említésre méltónak: a valódi vagy vélt norma követését és az anyanyelvjárás vállalását; a következetességre, szabályosságra való törekvést és ezzel szemben a spontaneitást. A résztvevők számának növelésétől, az adatközlők gazdag szempontrendszer szerinti kiválasztásától rejtettebb okok és célok feltárását is remélhetjük.

HORVÁTH LÁSZLÓ